

Kempelen Lajos (Ludwig von Kempelen)

POZDER Miklós
Gyöngyös

ABSTRACT: The life of an honourable araneologist of Austria-Hungary from the last century, - who was the grandson of the famous Hungarian polyhistor Farkas KEMPELEN, - is outlined by author. The spiders sent by Lajos KEMPELEN to Tamerlan THORELL are kept now in the Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm, Sweden.

A híres magyar polihisztor KEMPELEN Farkas unokája az araneológia lelkes művelője volt a múlt század derekán, s nevéhez fűződik egy, a megyénkben, Egerben gyűjtött hatszemű pókfaj, a *Thysa pythonissaeformis* leírása 1867-ből.

KEMPELEN Lajos 1803 február 14.-én született Bécsben /1/, nagyapja Alserstrasse 131-es számú házában. Édesapja KEMPELEN Farkas egyetlen fia, Károly volt. Édesanyja SÜLNWANGER Antónia. A szülők 1806-ban elváltak, így Lajos Bécsben, anyai nagyanyjánál nevelkedett. /2/ Pozsonyban kötött házasságot 1822. augusztus 13 -án WITTORF Franciskával, de házasságuk ugyancsak nem volt szerencsés. Két felnőttkort is megért fiúgyermekük, Győző és Gyula születése után, kb. 1833-tól egymástól elkülönülve éltek. A család Magyarországon, ő Bécsben.

A KEMPELEN család birtokán, a pozsony megyei Gombán gazdálkodott előbb. Majd megélhetési gondok miatt az irodalommal kísérletezett, de mint szindarabíró nem ért el sikert. 1835. február 25 -én a bécsi Burgtheater-ben bemutatott ötfelvonásos darabja, "Das Bild des Bruders" megbukott. Bár talán ebben az is közrejátszott, hogy az uralkodó halálos ágyán feküdt és a bemutatót követő napon már emiatt a színlelőadásokat betiltották. A szerzőnek, illetve a színháznak nem volt lehetősége a darabon változtatni, esetleges hibákon javítani. /3/

Élete delén állami szolgálatba lépett, az udvari kamara tisztviselője lett. 1848-ban ott fogalmazógyakornok, 1855-ben a pénzügyminisztérium segédhivatalának tisztviselője, ahol idős koráig 1876-ig dolgozott. /4/

Hogy mikor került KEMPELEN Lajos kapcsolatba a természettudományos kutatómunkával, azon belül mikor kezdett el a pókászattal foglalkozni, már nem lehet megállapítani. Azt sem, hogy 12 évvel fiatalabb féltestvére, KEMPELEN Rudolf, - ismert entomológusunk /5/, - volt-e hatással bátyjára, vagy éppen fordítva: ő az öccsére?

Tagja volt a bécsi Zoológiai-Botanikai Társaságnak. 1867. május 1 -én olvasta fel a társaság ülésén két dolgozatát. Az egyik a pókokról általánosságban és a *Drassus lapidicola*-ról szólt, a másik az Egerből származó, hatszemű és különleges szemállású pókkal, a *Thysa pythonissaeformis*-szal foglalkozott; "Rudolf testvéremtől, a magyarországi Egerből, egy pókot kaptam, mely az összes arachnológus számára érdekes lehet, a tudomány számára pedig igen lényeges, ezért ösztönözve éreztem magamat, hogy ezt mint új felfedezést a tisztelt társaság elé terjesszem." /6/

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egerben, 1868-ban megtartott nagygyűlése alkalmából kötet állattani leírása is említi ezt az "egri" pókot: "Mint nevezetességet különben említés nélkül nem hagyhatjuk, hogy Egerből Bécsbe küldött több pók közül egy eddig ismeretlen faj fedeztetett fel, mely KEMPELEN Lajos kitűnő pókász által *Thysa pythonissaeformis*-nak nevezetett, és mint ilyen elfogadtatott." /7/

Ebben az időben látta el KEMPELEN a neves svéd tudóst, az upsalai egyetem zoológia professzorát, Tamerlan THORELL-t jelentős anyaggal. A KEMPELEN által gyűjtött, vagy esetlegesen cserélt anyag jelenleg is megtalálható a stockholmi Naturhistoriska Riksmuseet-ben.

THORELL az "On European Spiders" művében több helyen is említi KEMPELEN-t a *Thysa pythonissaeformis*-szal kapcsolatban. Másik művében, a "Remarks on Synonyms of European Spiders"-ben KEMPELEN neve a következő fajknál olvasható, mint aki anyagot küldött belőlük THORELLNEK: /8/

Pholcus opilionoides /Bécs, és Magyarország, Bánát/; *Apostenus fuscus* /Auszttria/; *Melanophora maerens* /Bécs. - Itt THORELL külön köszönetét fejezi ki KEMPELEN Lajosnak, aki sok osztrák és máshonnan származó pókot, valamint igen értékes információkat bocsájtott rendelkezésére./; *Thomisus sabulosus* /Auszttria/; *Lycosa leopardus* /Auszttria/; *Lycosa cinerea* /Auszttria/; *Lycosa piratica* /Auszttria/; *Salticus formicarius* /"Kaptam két példányt KEMPELEN Lajos úrtól, alkoholban tárolva, Ausztriából."/; *Attus pubescens* /Auszttria/; *Attus falcatus* /Auszttria/; *Drassus pumilus* /Auszttria/; *Xysticus fuscus*.

A "Descriptions of several European and North-African Spiders" műben: /9/ *Steatoda rugosa* /valószínűleg Auszttria/; *Steatoda torva* /valószínűleg Auszttria/.

Elképzelhető, hogy ebben a Svédországba került anyagban öccse, Rudolf által gyűjtött magyarországi, esetlegesen heves megyei anyag is van. Az Auszttria lelőhely megnevezés az egész Osztrák-Magyar monarchiát is jelenthette!

Kapcsolatára THORELL-lel jellemző, hogy KEMPELEN volt, aki a Zoológiai-Botanika Társaság 1871. március 1-i előadásán /10/ Bécsben ismertette THORELL addig megjelent műveit. THORELL pedig egy KEMPELEN által küldött *Xysticus* fajt írt le és nevezett el KEMPELENRŐL 1872-ben, a *Xysticus Kempelenii* THOR.-t, mely faj napjainkban is ezzel a névvel ismert. /11/

1875-ben HERMAN Ottó Bécsben felkereste KEMPELENT a *Thysa pythonissaeformis* miatt. A magyarországi pók faunáról írott nagy művében erről így emlékezik meg: "...felkerestem KEMPELEN urat a végett, hogy a kétségeket eloszlássam: annyiival is inkább, mert az egyetlen példány, melyre a nem és faj alapítatott, Egerből származott, s így rám nézve fokozott érdekléssel bírt. Eredmény nem volt, mert a tulajdonos nagy becsben tartotta az "unicumot", féltette a szorosabb megvizsgálás véletlenségeitől." /12/

A KEMPELEN családban, leszármazottjai között nem volt természettudományos munkájának követője. Gyűjteményének sorsáról eltérő adataim vannak. HERMANN Ottó szerint: "KEMPELEN úr ez évben elhalálozván, a pókokat a bécsi udvari múzeumnak hagyományozta, ..." /13/. KEMPELEN Béla 1939-ből származó kéziratos összeállításában, "A Kempelen család történeté"-ben viszont ezt írja: "Kiváló zoológiai gyűjtő volt, gyűjteménye később GEITNER birtokába került." /14/

Bécsből, a Naturhistorisches Museum-tól kaptam azt a tájékoztatást, hogy az 1878-as leltárkönyvbe KOELBEL múzeumőr vételezte be az "1 pókot, gyűjtötte és ajándékozta KEMPELEN Lajos úr. ... *Thysa pythonissaeformis* KEMPELEN /Original-Exemplar/, Eger." Valamint, hogy "ez a példány a jelenleg érvényes néven, *Gnaphosa lucifuga* /WALCK./ bizonyára megvan még a gyűjteményben, bár erről már igen nehéz meggyőződni, ugyanis évtizedekkel előbb szinte az összes eredeti címkét eldobták!!! Van még egy nőstény az "egri" fajból, mégpedig "HERMAN Ottó adománya"-ként bekönyvelve, - akitől 1874-ben számtalan pókot kaptunk, de *Gnaphosa lucifuga* nem volt köztük! - előfordulhat, hogy a KEMPELEN féle példányról van szó, de egy későbbi téves feliratozással." /15/

A stockholmi Naturhistoriska Riksmuseet-ből kapott információk szerint "...a hivatkozott KEMPELEN által küldött példányokból többet ellenőriztünk, ezek itt vannak. ... Olyanok is vannak közöttük, közönségesebb fajok példányai, melyeket szintén ő küldött, de THORELL műveiben publikálva ezek nem lettek." /16/

KEMPELEN Lajos Bécsben halt meg, 1878 július 12-én. Sirját az 1960-as években már nem sikerült fellelni. Emlékét így is őrzi több mint száz éve a *Xysticus kempelenii* THOR., tudományos írásainak felsorolását az araneológiai bibliográfiákban napjainkban is megtalálhatjuk.

Kempelen Lajos irodalmi munkássága:

1. Bemerkungen über Spinnen im Allgemeinen und eine Untersuchung von *Drassus lapidicola* insbesondere.
Verhandlungen der Zoologischen-Botanischen Gesellschaft Wien, 17.kötet.
545-550 o.

2. *Thysa pythonissaeformis*. Eine neue Gattung und Art. Verhandlungen der Zoologischen-Botanischen Gesellschaft Wien, 17. kötet 607-610.o., pl.XIV. B.

3. Zwei neue Werke über die Synonymie der Spinnen von Herrn Prof.T. Thorell.

Verhandlungen der Zoologischen-Botanischen Gesellschaft Wien, 21. kötet 18-21 o.

Jegyzetek:

- 1 = Az adatok az illetékes anyakönyvekből, birtokomban lévő anyakönyvi kivonatokból, valamint Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Bp.1913.V. 430.o.
- 2 = Caroline Pichler: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. München, 1914.I. 538.o.
- 3 = Carl Ludwig Costenoble: Aus dem Burgtheater, Wien. 1889. II. 213-217.o.
- 4 = Hof- und Staats-Handbuch, Wien. 1848. I. 251.o.; 1856. I. 153c.o.; 1876. 281.o.
- 5 = Kempelen Rudolfról való adatok lásd: Folia Historico Naturalia Musei Matraensis - a Mátra Múzeum Természettörténelmi Közleményei. Gyöngyös. 1983. 11-15. oldalak.
- 6 = Verh.zool.-bot.Ges. Wien, 1867. 17. kötet, 607.o.
- 7 = Albert Ferenc szerk.: Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása.... Eger, 1868. 193.o.
- 8 = Thorell idézett művei: Upsala, 1869-1870 illetve Upsala, 1870-1873.
- 9 = Thorell idézett műve: Stockholm, 1875.
- 10 = Lásd: Verh.zool.-bot.Ges. Wien, 1871. 21. kötet, 18-21.o.
- 11 = Pierre Bonnet: Bibliographia Araneorum. Analyse méthodique de toute la littérature aranéologique jusqu'en 1939. Toulouse, 1959. II. 4879-4880.o.
- 12 = Herman Ottó: Magyarország pók-faunája, Bp. 1879. III. 200.o.
- 13 = U.ott. 201.o.
- 14 = A kézirat 89-ik oldalán. Sajnos az említett Geittner kilétét nem sikerült eddig felderítenem, sem azt, hogy Kempelen Béla honnan vette ezt az adatot.
- 15 = Dr.Jürgen Gruber úr 1981. május 25 -én és 1984. augusztus 20 -án kelt német nyelvű leveleiből. A levelek birtokomban vannak.
- 16 = Torbjörn Kronstedt úr 1984. július 20 -án és december 14 -én kelt angol nyelvű leveleiből. A levelek birtokomban vannak.

POZDER Miklós
H-3200 GYÖNGYÖS
Szabadság tér 2.VI.25.

KÖNYVISMERTETÉS:

Dr. FARKAS Gábor: Növényi biokémia. Akadémiai Kiadó Budapest, 1984.

A növényfiziológia ismeretanyaga az utóbbi évtizedekben egyre gyorsulóbb ütemben gyarapodott. Ezt elsősorban a modern biokémiai kutatások eredményezték. A szerző arra a nehéz feladatra vállalkozott, immár három esetben, hogy a tudomány jelenlegi állásának megfelelően mutassa be a növényfiziológia biokémiai folyamatait. Elsőként 1968-ban jelent meg a "Növényi anyagcsereélettan", majd átdolgozva 1978-ban "Növényi biokémia" címen került kiadásra. 1984-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában, bővített és átdolgozott formában újult meg a "Növényi biokémia".

A könyv a következő nyolc fejezetben mutatja be a növényi anyagcsere folyamatokat. Minden fejezet sok új információt tartalmaz. A szerző tárgyalásmódja mértéktartó, de kiemeli azokat a témákat, melyek az utóbbi évek kutatásainak jelentősebb eredményeit tükrözik. Sok újat ad a fotoszintézis területéről, főleg annak primer folyamatairól. Széleskörűen tárgyalja a növények nitrogén anyagcseréjét, melynek központi kérdése a nitrogénkötés mechanizmusa. A genetikai információ témaköre a molekuláris genetika korszerű képét tárja elénk. Fontosnak tartja az anyagcserefolyamatok szabályozásának bemutatását.

A könyv kitűnő stílusa, érthetősége az olvasó figyelmét leköti. A leírtakat jól megválasztott ábrák egészítik ki és teszik szemléletessé. A tudományos tényanyagokat nemcsak közli, de leírja mindazokat a módszereket, kísérleteket is melyek azok megismeréséhez vezettek. A "naprakész" eredmények bemutatása mellett, a kutatás jelenlegi problémáiról, nyitott kérdésekről is beszámol.

E könyv korszerű forrásmunka egyetemi, főiskolai oktatók, hallgatók, biológus kutatók, tanárok, agrár szakemberek számára, de a tudomány iránt érdeklődők is korszerű ismereteket meríthetnek belőle.

Dr. SUBA János,
Ho Si Minh Tanárképző Főiskola
H-3300 Eger
Szabadság tér 2.